

Zsidók a gazdasági életben

Írta: Bernát István

a Kálvin Szövetség elnöke

Egy rövid cikk keretében e nagy és sokoldalú kérdést kimerítően tárgyalni lehetetlen. Ép ezért nehezen is vállalkoztam reá. De gondolkozva rajta, arra az eredményre jutottam, hogy ha tisztán a keresztyénség, illetőleg a kálvinizmus szempontjából vizsgáljuk a kérdést, némi hasznot mégis lehet belőle így is húzni. Vannak ugyanis, akik nyomatékmal mutattak reá arra, hogy a zsidóság és Kálvin követői közt lelki rokonságnak kell lenni, miután szinte vállvetve igyekeztek tolni az ingó tőke szekérét, egyengetni a mindinkább elhatalmasodó kapitalizmus útjait.

Azt hiszem, senki sem mond ellent, ha azt állítom, hogy a zsidóságnak igen nagy szerepe volt az utolsó másfélszáz év gazdasági életében. A Rothschildék a frankfurti getthóból kiindulva, több mint száz éven át csodálatos szerepet játszottak az európai politikai és gazdasági élet irányításában. De III. Napoleon idejében a *Credit Mobilier* gondolatának megvalósítói, a Pereira testvérek még sokszor Rothschildékkal is szembeszálltak, oly erőt jelentettek a kezeikbe gyűlt milliók. Legbámulatosabb lehetett azonban az, amikor Schiff Jakab, a newyorki bankár, a Khun Löb & Co. bankház vezetője, a kölcsönt megtagadta a hozzá fordult *Entente-től*, azzal a megokolással, hogy nem segítheti azt a szövetséget, amelyben benne van a cár, kinek birodalmában véres pogromokat rendeztek Schiff hitrokonai ellen. A jelenetet igazában az teszi történeti súlyúvá, hogy az, kit az Entente a kölcsön kieszközlésével megbízott, lord Reading alias Isaacs Rufus maga is Mózes hívei közé tartozott. Volt idő, mikor India alkirálya, az Északamerikai Egyesült Államok konstantinápolyi kö-

vete, szintén e hiten volt, Moszkvában pedig Trotszkij és társai uralkodtak. Milyen szerepet játszott a zsidóság a szocialista mozgalmakban, annak feltüntetésére elég, ha arra utalunk, hogy Lassalleban a ghettó vére folyt, Marx apját még Mordechainak, Kun Béláét pedig Kohnnak nevezték s a mozgalom legfürgébb munkásai mind az öt világrészben e sémi fajból kerültek ki. Robert Michaels szerint az 1920. évi torinói szocializáló mozgalomban a tárgyalásokat a gyárosok részéről Olivetti képviselő, ezek egyesületének főtitkára, a munkások részéről Ferracini dr. és Bruno Levi — csupa Mózesivadék vezette, pedig Itáliában kereken 40 millióval szemben csak 50 ezer a zsidó.*) Ez azonban nem jelenti, hogy kimerítettük mindazt, mit a zsidók gazdasági jelentőségéről elmondani lehet, sőt, ha már belé fogtunk, kell is. Werner Sombart a század elején egy vaskos kötettel lepte meg a világot, melyben elmondja, hogy Ábrahám Zacuto a salamancai egyetem tanárának csillagászati munkái a XV-ik században mennyiben segítik elő a tengeri utazásokat és azt, hogy Columbus felfedező útjait állítólag zsidók tették kölcsönükkel lehetővé.**)

Vázolja szerepüket a gyarmati gazdálkodás terén, a hadi szállításoknál és azt a meglepő kijelentését nehéz elfeledni, hogy ha az új idők fejedelmei közül hiányoznak is a zsidók, a koronák viselőit nehéz a zsidó pénzügyi támogatók nélkül elképzelni. Kar-karban haladnak az új idők által kijelölt utakon. A modern állam és a kapitalizmus *pari passu* egymást támogatva fejlődik. Egyiknek szüksége van a másikra. A hadsereg az állam erejének biztosítója, a felszerelésnél, élelmezésnél sok pénzt nyel el. A fejlődő bürokrácia szintén. Ezt a kapitalisták adják, de természetesen nem ingyen, sőt... Minél nagyobbak az állam igényei, minél véresebbek a háborúk, annál inkább szükség van a pénzre, amint azt Montecuculi már a XVII. században megállapította. Nincs tehát mit csodálkozni, ha a mai állam kifejlődésénél a zsidóság mind szabadabban mozog, eltávolítatván a középkor el-

*) Socialismus und Fascismus in Italien. München 1925.

***) W. Sombart. *Die Juden und das Wirtschaftsleben*. Leipzig. Duncker & Humblot. 1911. 32 g következő lapokon.

avuló *előítéletei*, kiemelkedik régi helyzetéből. Sir Solomon Medina, a nagy hadi szállító III. Vilmos idejében nemesi rangra tesz szert. Az első meg nem keresztelt nemes lesz Angliában. Viktoria királynő Disraeli idejében teszi fejére India császári koronáját.

A sors kereke azonban fordul.

A régi gazdasági rend alapjaiban rendül meg. Az örökérvényűeknek tartott vezető gondolatok elveszték régi erejüket. A szabadság, a demokrácia tönkretételéhez vezet. Az állam növekedő hatalma megszülvén az aetatismust az egyéni szabadság korlátozását jelenti. A felszaporodott nagy ingó tőkék concernjei gazdasági oligarchiákat teremtenek. A XIX. század uralkodó eszméi úgylátszik sok tekintetben befejezték pályafutásukat. Ha a jelek nem csalnak, a válság kellő közepén állunk. A kivezető utakat ezideig hiába keressük.

Mily szerepe volt ebben a fejlődésben a zsidóságnak? Milyenek feladatai a jövőben? Mily okok révén nyerte meg azt a nagy erőt, mely olyan kiváló szerephez jutatta őt a modern gazdasági életben; igazán izgatóan érdekes kérdés. Kielégítő választ adni a nép lelkét formáló vallási nézetek méltatása nélkül, lehetetlen.

Ha áttekintjük a *Sulchan Aruchot*, a zsidók nemzeti életét szabályozó törvénykönyvet és a Maimonides által összeállított 248 parancsot és 365 tilalmat, lehetetlen lesz tagadni, hogy ezek az életnek jóformán minden viszonyát érintik és szabályozzák. Megtartásuk az igazhitű zsidóra nézve élet és halál kérdése.

Nehéz megmagyarázni, hogy a százféle korlát közé szorított zsidóság miként volt képes az egyesekben rejlő tehetségek érvényesülését elősegíteni. Pedig megtörtént. Értelmük élességét sokan a talmud szőrszálhasogató magyarázatával igyekeznek megfejteni. Élelmes találékony-ságukat a 2000 éves támadások elhárításánál szükséges ötletek petrifikálódásából. Azt, hogy a kapitalizmus korában oly nagy hatalomhoz jutottak, onnan vezetik le, hogy vallásuk erre őket hosszú századokon át előkészítette.

A keresztyénség, amelyhez akarva nemakarva, életre-halálra hozzá voltak láncolva, miután önálló nemzeti létet folytatni nem tudtak, sokáig nem kedvezett a kapitaliz-

inus fejlődésének. Az a felfogás, mi mindent lenéz, mi nem fizet kamatot és hasznot nem hoz, a középkoron át, sőt le egészen a francia forradalom istentagadásáig és az angol iparosforradalomig, nem tudott érvényesülni. Ez csak akkor következett be, mikor a keresztyén vallás ereje elhalványulva, helyébe az új idők bálványja lépett.

A Hispániából kiüldözött és Hollandiában letelepült zsidóság közt sok volt híres gazdagságáról. A legszebb paloták Amsterdam és Hágában övéik voltak. Szép Fülöp idejében Paris házainak nagy része szintén. A szálló ige: „oly gazdag, mint egy zsidó” eleget mond. Angliában szintén sok gazdag sephardin talált otthont. Hamburg és Frankfurt a német kereskedés akkori centrumainak adólisztái hasonló bizonyíték az ottani zsidók anyagi jólétéről. Mindez arra mutat, hogy a fejlődő kapitalizmus bennük igen hivatott segítőkre talált. Nem is nehéz megmagyarázni, miért?

A kérdés ismerői nem haboznak kimondani, hogy a zsidóság vallás vezető gondolataiban feltalálhatjuk azt, minek révén a kapitalizmus mai jelentőségéhez jutott. E vallás mysteriumot nem ismer, de az átszellemülésnek azt az állapotát sem, mikor a hívő istenével egyesül. Hiányzik belőle az isteniért való szent lelkesedés. Az ünnepi isteni tisztelet a törvény olvasása és magyarázatából áll. A viszony Jahve és Izrael között szerződészerűen van rendezve; a *do ut des* alapján. Isten ígér és ad, ezért az igazhitűek viszont szolgálattal tartoznak. A betöltött kötelességért jutalom jár, a mulasztásért büntetés. Mindezek az illetőnek javára, illetőleg terhére könyveltetnek el. E nem kis munkát angyalok végzik, óvatos hívők sietnek haláluk előtt jó tettek által javukra billenteni a mérleget. Koronként a hívő kivonatot is kaphat arról, mint áll a számla. Az anyagi eszközök, a pénz szerzése, miután vele sok jót lehet tenni, fontos. A Thora körül végzett szolgálatok árát nyilvános árverésen állapítják meg, ítélik oda a legtöbbet ígérőnek.

A Talmud igen hasznos, a gyakorlatból merített tanácsokat ad gazdasági dolgokban. Az ember használja, ne hevertesse pénzét. Vagyona harmadát fektesse ingatlanba, a másikat árukba, az utolsó harmadot pedig tartsa

kéznel. E nélkül a kínálkozó jó alkalmat kihasználni nem tudja.

Túlvilágról a régi zsidóság mit sem tudott. Később a parsismus befolyására elfogadták a lélek halhatlanságát és a test feltámadását is. A földi jólét azért mégis a döntő. Bizonyítéka annak, hogy az Úr szeret, ha már itt lenn felkarol bennünket. A földi lét utáni boldogság annál biztosabb. A földi élet örömei közt nem a legutolsó a gazdagság. A törvény parancsait és tilalmait tisztelő zsidó élete egész folyamán magasabb célnak szolgál. Ebben a földi jólétnek szerepe igen nagy. Kereskedő népnél a boldogulás a szorgalom, takarékoság, pontos fizetéshez van kötve. Ezekhez a jövő lehetőségeinek kikémlélése, a jó szimat és szétágazó összeköttetések csatlakoznak. Ezek a kapitalizmus jellemző vonásai is. A kapitalizmus uralma előtt az ember, tehát a kereskedő, a homo economicus is fölötte állott az üzletnek. Emez csak eszköz volt. A kapitalizmus az embert alárendeli a termelés és értékesítés követelményeinek. Amint látjuk, a technokrácia szinte emberek nélkül akarja megoldani a termelés problémáját.

Míg a zsidó pásztornép, akadtak prófétái. Ma?

Hajdan a vagyon főforrása a föld és annak művelése volt. Az ipar és kereskedés aránylag kevés szerepet játszott. Amikor a gazdagulás és pedig a lehetőleg gyors gazdagulás lett az élet céljává, megfordult a világ. A hatalomra jutott merkantilfelfogás szakított a régi elvekel. A vagyont szaporítani kell mindenképen. Ezért van, hogy milliók urai reggeltől estig görnyednek üzletükben, halálra fárasztják magukat újabb milliókért s nem egyszer mennek tönkre azért, hogy üzletük tönkre ne menjen.

A földbirtok és annak urai is meghajolnak az új idők szelleme előtt. A merkantilfelfogás diadalra jut, mikor reá erőszakolja a római jog elvét a földbirtokra és azt egyszerű áruvá formálják megfosztva azoktól a nemzet és társadalom szempontjából fontos jellemképző vonásoktól, melyek valaha a nemzeti fejlődés szilárdságát biztosíták.

„Mindegy kié a föld, ha fizeti az adót.” Ez valaha elfogadott kormányzati elv volt. Mily botor felületesség az, mi ebben a mondásban nyilatkozik, azt ma igazán érzik a nemzetek, köztük mi is.

A földbirtok nemcsak egy darabja a termő hazai földnek, mi bennünket táplál. Sokkal több ennél. A vele foglalkozás közvetlen kapcsolatba hoz a teremtő erővel. Növeli a föld feletti hatalmakba vetett hitet, erősíti a jellem konzervatív vonásait, kapocs a múlt erőfeszítései, talán szenvedései s a jövő reménye közt. A háború alatt tudatára jutottak a nemzetek, mennyire nem mindegy, kié a föld, sőt az sem, kinek fizetjük az adósságok kamatait. Amit lehetett, megtettek arra nézve, hogy megbízhatlan kezekbe ne kerüljön. Szertelen szabadelvűségünket a gondosabb nemzetek nem is utánozták. Így például Kanadában földbirtokot a háború előtt sem vásárolhattott idegen állam polgára. A *iustum pretiumra* törekvés mi erkölcsi indítékok hatása alatt a hasznot igyekezett a munka értéke szerint megosztani, a kínálat és kívánat szabadon működő erejének adta át a hatalmat. A későbbi fejlődés e szabadságot egyes csoportok szabadságává alakította, melyek kényük szerint kezelik az árak megállapítását. A gazdasági tevékenység, a termelés fokozása, a forgalom gyorsítása mind határozottabban levetkőzte a morál által reá rakott korlátokat, öncéllá vált, még azok is eszközévé sülyedtek, akik e téren legkiválóbb szerepet játszottak. Az ember kiejtette kezéből a kormányzó hatalmat. Elismerve a felvilágosult önzést, mint irányító tényezőt, az evangéliumi felfogás mind inkább kiszorult a gazdasági életből. A racionálás célja mind kevesebb fáradság és költséggel minél többet termelni. Az emberi értékek nem számítanak. Ügy, de ily módon a termelés fokozása szembe kerül fensőbb emberi érdekekkel. Ez ellentét a haladás sírját ássa meg. Megoldása máig sem sikerült, de kezdik mindenfelé a termelés csökkentését hirdetni. Tehát azt, mi a céhek idejében elfogadott elv volt. Alárendelni a kisebb értéket a fensőbbnek.

Amikor a kapitalizmus érvényesült és a gazdagulás vágyát kezdték uralni a nyugati társadalmak, bekövetkezett az, mire a zsidóság évszázadokon keresztül készült. Az üldözések idejében megacélozott erők, a szigorú vallási törvények által racionált és fegyelmezett energiák reá vetették magukat az új ösvényekre és oly eredményeket érleltek, amelyek a legvérmesebb reményeket is túlhalad-

ták. Az ingó tőke uralma következett. Rothschildék, akik a hesseni Landgraf pénzével kezdték első vállalkozásaikat, nemzetközi hatalom lettek. Előttük nem csak a régiek, hanem az új nagyhatalom, a *szabad sajtó* is mihamar megértő hódolattal hajolt meg. Voltak esetek, amikor ők a harcban álló nemzetek mindenikét pénzelték. Ép úgy, mint utóbb Warburgék, akik Hamburgban voltak otthon, de egyikük az Északamerikai Egyesült Államokba szakadva, eszelte ki a Federal Reserve Bank Systemet, melynek Németország leverésében olyan nagy része volt.

Nem csoda, ha e küzdelemben rendesen a zsidóság maradt felül. Az atavizmus hatása a keresztyénségnél hiányzott. A Iondoni börze fejedelmeiben még ma is túlnyomóan idegen vér forog. A keresztyén vallás a szegénységet magasztalja és nem serkent a gazdagság gyűjtésére. Míg ezeknek az intéseknek ereje volt, a keresztyén lelket nem lehetett az arany jármába hajtani. Míg a földi javak csak eszköz, nem kötik le a hívek legjobb erőit. A zsidók legnagyobb diadala az volt, amikor sikerült a gazdasági téren vezető Nagy-Britannia lelkiismeretét merkantilizálni, azaz eltölteni azzal a gondolattal, hogy a fejlődés és a hatalomhoz vezető út a gyáripár és exportkereskedelem felvirágoztatása. Vannak zsidók, kik azzal dicsekesznek, hogy ez az ő érdemük. Ez talán túlzás, bár meg kell engedni, hogy nagy részük volt benne. Az angoloknál a fejlődés a zsidók nélkül is ez úton haladt. A változás mélyreható volt, mert az angol száz év előtt még minden gyarmata és exportkereskedelme mellett is a falusi életet bálványozta és többre becsülte California minden aranyánál. Érezte, hogy a mezei gazdálkodás erkölcsi és nemzeti szempontból mit jelent. Amikor azonban a haszon nagysága, az anyagi érték lett a döntő s mikor a külföld olcsó termékeit mohón kínálta, a belföldi mezőgazdaság elveszte a csatát, folyton hanyatlott s ma már csak romjai maradtak meg.

Azt azonban el kell ismerni, hogy a gyáripárban s a kiviteli kereskedelemben az eredmény igazán szédületes volt.

A XIX. században a nemzetek oly gazdasági tevékenységet fejtenek ki, melyet még nem látott a világ. Az angol-

seket. Napoleon még lenézi a „szatócsok nemzetét”, pár évtized múlva Guizot már kiadja a jelszót: gazdaguljatok! Ebben a munkában a zsidóság bőven kiveszi a részét.

Nem szándékunk, mert hiába is volna, tagadni, hogy a nemzetek vagyonosulása sok tekintetben áldást hozó. Érdemessé tette az életet az átélésre, mondják sokan, azaz megteremtette a kényelmes és élvezetes élet lehetőségét. Ma, az öngyilkosságok korában, ezek okát keresve, bukkanunk rá, hogy mily sokan vannak, kik e nélkül nem tudnak, sőt nem is akarnak élni. Előmozdította a nemzetek számszerű megerősödését, kitolta az életkor határait. Csodákat tett a közlekedés világában. Kedvezett a demokratikus eszmék elterjedésének. Felszabadította a jobbágyokat és rabszolgákat. Igyekezett a háború borzalmait mérsékelni. A jótékonyság terén túlszárnyalta az előző századokat. Jogot adott a népnek és szabaddá tette a sajtót, szelidíté az erkölcsöket. Általánosította az oktatást.

A nemzetközi kiállítások és egyesületek közelebb hozták a nemzeteket egymáshoz. Sokan voltak, akik bizton remélték, hogy ez a kezdete az álmodott aranykornak. Maga Széchenyi István a szabadságot a vagyon birtokától tette függővé,

Aztán következett Szarajewo, a nagy és véres küzdelem. A modern idők vívmányainak, gazdagság és technikai találmányoknak beállítása arra a célra, hogy a háború minél véresebb, kiterjedtebb és pusztítóbb legyen. A versaillesi ukázok, az emberiségnek, Isten nevének, a jog- és méltányosságunk kirekesztése a békeokmányokból. Ellenben az anyagi előnyök hihetetlen feldicsőítése, persze a győzők javára. Clemenceau és társai úgylátszik teljesen abban a nézetben voltak, hogy a békét meg lehet teremteni és fenntartani tisztán az erő hatalmával. Azt elismerni nem voltak hajlandók, hogy ennél erősebb tényezők intézik *in the long run* a nemzetek sorsát. A cáfolat nem késett sokáig. A győzők saját testükön kezdték és pedig elég fájdalmasan érezni botlásaik eredményét. Az ipar termelése lehanyaglott, a nemzetközi forgalom hihetetlenül és gyorsan csökkent, a munka nélkül megmaradtak száma milliókra megy és milliárdokat nyelt el. A hiteligazdalkodás korában szűnőben van a hitel! Pedig legalább a nyu-

gati országokban van sok és olcsó pénz, mi beruházást keres. A régi rend sokak véleménye szerint összeomlóban van, az új pedig nem bír megszületni.

A zsidóság erősen érzi annak a helyzetnek súlyát, melynek megteremtésében oly nagy része volt. De most az egyszer nem tudja megtalálni az utat, mi kifelé vezetne. Erre mi sem vállalkozhatunk, de annyi bizonyos, hogy a régi nézetek ereje s a beléjük vetett bizalom leszállt. Roppant érdekes azonban azt megállapítani, hová jutott el a zsidóság azoknak az eszméknek révén, melyeket a XIX. század uralt. Az elzárkózás, mi náluk a ghettó révén megvalósult nem ellenkezett vallásukkal, sőt csakis így maguk közt élve tudtak a Talmud parancsainak eleget tenni. Felszabadulni minden bilincstől, mi őket mint zsidókat kötötte kellemes, felemelő, de veszedelmes is, mert az összetartást és az egymásra utaltság érzését gyöngíti. Hirdetve és kimutatva az egyenlőséget, mint újságíróik teszik, lassanként, talán észrevétlenül is ez álláspontra helyezkednek. Holott ez élesen ellenkezik őseik hitével. Nagyon jól érzik magukat azon körülmények közt, melyek nekik annyi előnyt és hatalmat biztosítanak. Palesztinába kevesen mennek vissza, sőt Orosz-Lengyelország ghettóiba sem, ahonnan a XIX. században a nyugati zsidóság folyton új kontingenseket kapott. Belső világuk az egyenjogúsítás óta erősen változott. A régi vallásos ideálok ereje elhalványult. A Sulchan Aruch parancsait csakis úgy lehetne megtartani, ha a keresztyén társadalomból magukat kizárnák. Erre pedig kevesen hajlandók.

A változást talán mi sem mutatja inkább, mint a gyermekre vonatkozó felfogás módosulása. Hajdan a zsidó valódi gyermek kultuszt üzött. A gyermektelen asszonyt lenézték, mert a meddőséget büntetésnek és átoknak tartották. Ily esetben hajdan az asszony férjének a rabszolgánőtől született gyermekét magának szokta fogadni. Az elhalt férj fivére nőül vette az özvegyet s a született fiút jogilag az első férjének tekintették. Pár évtizeddel ezelőtt a zsidóságnál még a gyermekbőség uralkodott. A Rothschild dinasztia őseinek is tíz gyermeke volt. A legszegényebb zsidó is panasz nélkül nevelte fel az új sarjakat, bármennyi munkába és nehézségbe került is ez.

Ez a felfogás szinte hihetetlenül, gyorsan megváltozott. A zsidóság meddővé vált. Poroszországban 1820—30 közt: az évi születési átlag 5512, 1907-ben, mikor a zsidóság száma a száz év előttinek kb. háromszorosa, csak 2900 születést jegyeztek be. 37% áll 7.1%-kal szemben.*) Bevándorlás nélkül a berlini zsidóság kihalna. A főök a szerző szerint az igények emelkedése, a kapitalizmus. A zsidóság, folytatja Theilhaber, a kapitalizmus úttörője, aláveti még szerelmi életét is e bálványnak. így az aranyborjura, de rabszolgája is. Szabadságát ennek áldozza föl. Ha megkísérti áttörni azokat a gazdasági törvényeket, melyeknek árnyékában él, csak egyéni hátrányokat fog elszenvedni.**)

A fejlődés nálunk is ez. A zsidóság a faluk és kisvárosokból a nagyobbak és legnagyobbakba költözik. A nagy városok pedig a legtöbb esetben csehül állanak a fejlődés, illetőleg szaporodás tekintetében. Ez irányzat átterjed a vidékre is. Álljanak itt okulásul a következő adatok, melyeket a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal kiadmányaiból szedtünk össze.

Nálunk 1920-tól 1930-ig a zsidóság száma három törvényhatóságot, Bács, Pest és Szatmári kivéve, mindenütt csökkent. Budapesten a lakosság 23%-áról 20%-ra apadt. A születések száma igen csekély. Az 1926—30. évi átlag 5834. Ezzel szemben a halálozásoké a jelzett években átlag 6122, úgy hogy a zsidóság száma a kérdéses tíz év alatt 470.000-ról 444.000-re ment vissza. Ezt sokan a megnehezült gazdasági viszonyok rovására szeretik írni. De hiszen 50—60 év előtt a magyarországi zsidóság olyan rossz anyagi helyzetben volt, mit a maival szinte nem is lehet összemérni és még is hihetetlen szívóssággal szaporodott. Ma ennek ellenkezőjét látjuk. A felgyülemelő gazdagsággal szemben a gyermekek számának csökkenése áll. Persze, nem csak a zsidóságnál. De elmondhatjuk, hogy itt a legerősebb és szembeötlőbb.

Ha igaz, mit Theilhaber is mond, t. i. hogy a nemzetek

*) F. A. *Theilhaber*. Der Untergang der deutschen Juden. 1921. Jüdischer Verlag, Berlin. 87. és és köv. 1.

***) Id. ma 84. oldal.

hanyatlása rendszeresen belülről kezdődik s az erkölcsi romlás után következik a többi, akkor a mai zsidóság szinte eljátszotta azt a lelki és vallási tőkét, mit elődei kétezer év küzdelmei és szenvedései révén reáhagytak. Háttat fordítva Mózes parancsainak, oly úton halad, mi nem felfelé vezet. A belső baj aláássa, betömi azokat a forrásokat, honnan ereje fakadt.

Annyi hévvel és mohósággal veté magát az anyagi sikereket s az ezek révén elérhető hatalmat biztosító munkára, hogy nem maradt meg többé a régi erő és lehetőség belső világának erősítésére. Foglya lett az új idők csábításainak. A Talmudból leszúrt Sulchan Aruch parancsainak hűséges követése biztosítja a zsidóság fennmaradását századokon át, de az utolsó évtizedek alatt ennek jelleme erősen módosult. Elhanyagolja vallását, főgékonyvá vált a társadalmakat pusztító kórok iránt. A nyugati zsidóság sokáig az orosz-lengyel ghettókból kiváltak révén kapott új vért és vallásos ösztönzéseket. De ha az onnan hozzánk jutó hírek igazak az új viszonyok, a gazdasági élet bajai ott is pusztító hatással működnek. Az öngyilkosok száma, mi az előtt a nulla körül mozgott, köztük is hatalmasan felszökött. A helyzetet reájuk nézve még kedvezőtlenebbé teszi az, hogy a régi úgynevezett liberális, illetőleg merkantil gazdasági politika, mit oly kitűnően felhasználtak, csődbe került és feltámasztása lehetetlennek látszik. A gyáripar és az export fokozása nem volt elég az emberiség boldogítására. Új irányokba kell térni. Ez a felfogás terjed el. A háború utáni katasztrófák a nemzetek elszegényedését idézték elő. Ezek nem kis mértékben súlytották a zsidóságot, miután az értékpapírokba fektetett tőke nem kis részben kezükben volt,

Ki kell térnünk arra is, vájjon a *messianizmus* fogalma, mi annyira elüt a keresztyénségtől, mennyiben él még a mai zsidóságnál. Fontos ez azért, mert ez az igazi választóvonal a keresztyénség és zsidóság közt az élet végső céljaira nézve. A zsidók földi hatalmat, más nemzeteken uralkodást várnak Messiásuktól. Krisztus a szeretet érvényesülésétől reméli a nemzetek megértő testvérülését. Amitől persze, elmerülve a magunk alkotta bálványok imádatában, messze estünk. Vájjon Péter apostol

ma csak a zsidókra mondaná-e el, hogy a szentet és igazat megtagadták s az élet fejedelmét megölték? Azt, hogy mi maradt meg a zsidóságnál abból, hogy az Úr hűségest esővel, bőterméssel és az ellenség töntkretételével jutalmazza, mi a Messiás ősi felfogásából, mennyiben módosult a régi hit az új viszonyok behatása alatt, régóta igyekeztem tisztázni. Különböző irányban próbálkoztam, de csaknem teljesen hiába. Fordultam elismert egyházi tekintélyekhez felvilágosításért, direkt válasz helyett a híres hildeshemi Martin Buberhez utasítottak, ki Németországban, mint kiváló egyházi férfiú ismeretes. Ajánlott könyveket, amelyek azonban nekem legalább nem szolgáltak kellő felvilágosítással. Mintha senki sem akarta volna megmondani az igazat, közölni a tényállást.

Ekkor került kezembe Eötvös József bárónak a *Zsidók Emancipációjáról* szóló műve, melynek nem kis befolyása volt a magyarországi zsidóság későbbi sorsára nézve.*) Eötvös báró szerint a nagy Napoleon által 1806-ban összehívott Sanhédrin, a régi felfogással szemben a zsidóság hűségét, odaadását hangoztatja hazája, a szép Franciaország iránt, azt ismervén el Messiásul, ki nekik a polgári jogokat megadja. De ez nem jelenti azt, hogy a zsidóság különlétéről lemond, azaz a konzekvenciákat levonja. A régit megtagadja, de a keresztyén Messiáshoz sem csatlakozik, tehát hit és végső cél nélkül akar élni? Ez csak úgy lehet, ha a kapitalizmust teszi a régi ideát helyébe.

Azt, hogy ez úton járnak, bizonyítja Reinach, mert szerinte a mai zsidók a talmudot teljesen elhanyagolják. Izraelről, mint kiválasztott népről szóló hit is módosult és gyengült. A megszokás, a szervezetség s az köti össze, hogy valamit mégis csak kell tartani. Reinach új vallásról álmodik, mi a mai vajúdo viszonyokból születik. Szerinte a Messiás az emberiség soha véget nem érő tökéletesedésében állana kizárva a keresztyénség pesszimizmusát, mely az üdvöt csak a földöntúli létbe helyezi. Ha ez megvalósul, a diadalmas zsidóság nyugodtan meghalhat.**)

*) Megjelent 1840-ben a Budapesti Szemlében. 39—40. 1.

***) Theod. Reinach. Grande Encyclopedie. Les Juifs.

Theodor Reinachot a franciák illetékesnek tartják, hiszen különben nem bízzák reá e kérdések fejtegetését. De ő sem veszi észre, hogy még mindig a régi alapon állva keresi a megoldást, mikor a zsidóság diadaláról beszél. E mellett adós marad a felelettel arra a kérdésre, mit ért tőkéletesedés alatt?

Mindezekkel a kérdésekkel alaposan és behatóan kellett volna foglalkozni az emancipáció idejében. Ez azonban épen nem történt meg. A magyar törvényhozás csodálatos simasággal intézte el ezt az igazán fontos kérdést. A törvényjavaslathoz akkoriban megokolást nem szoktak készíteni. Ez tehát nem ad felvilágosítást. Maga a tárgyalás sivár és felületes volt. A képviselőház 1867. december 20-án foglalkozott vele. Az előadó Kerkápoly Károly, a hozzászólók Tisza Kálmán és Bernáth Zsigmond voltak. Érdelemes tárgyalás nem is igen volt, de a VII. osztály, melyben Tisza Kálmán tölte be az előadói tiszteletet, azt kívánta, hogy a haza fiai között ne létezzék különbség, ha polgári jogokról van szó és erről külön törvény is intézkedjék.

A Főrendi-házban bizottsági tárgyalás nélkül tűzték napirendre. Tisza Lajos, Szögyényi László, Prónay Gábor és Széchén Antal gróf pártoló felszólalása után 64 szóval 4 ellen el is fogadták. A szentesítés még decemberben megtörténvén, az 1867. évi XVII. t.-c. elég gyorsan született meg, anélkül, hogy törvényhozóink érdemesnek tartották volna a kérdés mélyébe hatolni és a következményekkel komolyan foglalkozni.

Ezek után fejtegetésünk eredményét a következőkben foglalhatjuk össze:

A zsidóság gyors és szinte példa nélkül való emelkedése gazdasági téren nemzeti és faji tulajdonságain kívül annak a reájuk nézve igen kedvező fejlődésnek róható föl, mit a nemzetek, főleg a XIX. században mutatnak s ami a kapitalizmus által támogatott hitelgazdálkodásban kulminált. Előmozdítja ezt a régi keresztyén vallásos érzésnek gyengülése, az a törekvés, hogy az élet valódi célját a nagy többség immár a földi lét keretében óhajtá elérni. A zsidóság javára szolgált a földrajzi szét-

szórtság, ami azonban az összekötő szálakat nem tépte el. A ghettó a faji vonásokat fejleszté, a vallásos parancsok teljesítését lehetővé tette, a messianizmus, mi a szétágazó törekvéseket egyesíté. A fejlődő, kapitalista alapokra fektetett állami hatalom beruházásaival, hadi és békebeli kölcsöneivel, a tőzsdék és ezzel a zsidóság súlyát erősen fokozta.

Ez az irány azonban egyoldalú volt, a gyáripar és kiviteli kereskedelemre támaszkodott, a mezőgazdaságot elhanyagolta, sőt tönkre tette. A külső eredmények mellett az ember lemondott belső világának erősítéséről. Ami azt jelenti, hogy a fokozódó hatalom és a szabadság okos felhasználására nem fordított elég gondot. Az erkölcsi tényezők elveszíték fölényüket. A modern polgárosulás válságba került. Ebbe belé jutott a zsidóság is, mely tartalék nélkül reá vetette magát a merkaníil-eudaimonizmusra, ezzel betömte az erőnek azon forrásait, melyekből előbb táplálkozott. A világ választott népének tekintette magát s ezt a nézetet a XIX. sz.-ban elért sikerek csak erősíthették. Elfelelte azonban Arnos próféta intését, mely szerint e kiváló helyzet fokozódó felelősséget ró reá, azaz nem csak megtartani, hanem erősíteni is kellett volna vallása erejét, példát mutatni az emberiségnek. Az ellenkező történt. Ép azok nagy része, kik a legnagyobb eredményeket érték el, siet elhagyni ősei hitét. De ezeknél is többen vannak, kik megtartják úgy ahogy a vallási parancsokat, de az élő hit nélkül. Akadnak olyanok is, akik pénzért még Krisztus dicsérésére is vállalkoznak, mert tudomásom szerint a napi lapok karácsonyi és húsvéti ünnepi cikkeik nagy részben ilyenek írják. Milyen sülyedés!

A kapcsok meglazulása, a vallási közöny terjedése, az erkölcsök hanyatlása miatt éles panaszok hangzanak fel sajtójukban és országos gyűléseiken. A tüneményes térfoglalással szemben tehát erős veszteségek mutatkoznak. A gyermekek számának csökkenése, a szaporodó öngyilkosságok és előbb szinte ismeretlen büntettek, amelyeket zsidók követnek el zsidók ellen, a hanyatlás kétségtelen bizonyítékai. Ha ez így folyik tovább, be kell következni a gazdasági és politikai hatalom visszafejlődésének is. Lehetetlen immár nem látni azt, hogy a fejlődésnek új

fejezete kezdődik és pedig nem egy tekintetben a réginek rovására.

A zsidó ura lett a pénznek, általa világra szóló halálomra tett szert. De azután szolgálja is lett, feláldozta neki jelleme nemesebb tulajdonságait s ez készül végzete lenni.

A mezőgazdasággal foglalkozó rétegekkel szemben elkövetett jogtalanságokat jóvá kell tenni. Ez az ingó tőke uralmának megingását jelenti, amit a zsidóság meg fog érezni.

Felébredőben van a keresztyén öntudat, mi nem fogja lütni azt, hogy megelégedjünk vallásos külsőségekkel. Kívánni fogja a belső világ, a döntő elhatározások fölötti uralmat. Tudatára jut annak, hogy a falusi kastélyokat és kunyhókat összedűlni hagyni, habár azokban az egyszerű erkölcsök honoltak, olyan városi palotákért, amelyek íakói csak a fényt, pompát és élvezeteket tartják az élet igazi céljának, nem okos, sőt bűn és végzetes politika.

Ebben az újjászülető világban, amelyben más nézetek lógnak dönten, mint amelyek az ő lelkéhez nőttek, a zsidóság nehezen fogja megtalálni helyét és le kell mondani arról, hogy korlátlanul uralkodjék.